

Harald og Havsfjord.

I.

Slaget i Havsfjord er den første hendelse i Norges historie som vi kjenner fra samtidige og hjemlige kilder. I et kvad på fem vers blir fortalt om striden. Og den konkrete skildring som strofene gir, står i påfallende motsetning til de knappe og temmelig uklare antydninger hos skaldene om kongens øvrige kamper og seire. Oplysningene i dette kvadet er det derfor naturlig å ta til utgangspunkt for studiet av rikssamlingen under kong Harald¹.

Lederen av den ene flåten i Havsfjord bar det merkelige navn *Kjotvi*. Han betegnes som *enn audlagði*, den rike, og som *hilmir*, fyrste eller hersker. Ved siden av *Kjotvi* blir også en annen hövding nevnt i kvadet, nemlig *Haklangr*. Han må ha vært en mektig mann, siden vi hører at kampen ophørte da *Haklangr* var falt. Om deres hærskip blir uttrykkelig sagt at de kom *austan* til Havsfjord. Dessuten kalles folkene *austkylfur*, menn østfra. Og etterat slaget var tapt, flyktet de *of Jadar heim ór Hafrsfirði*, hjem over Jæren, altså østover. Disse geografiske opplysninger er så presise og samstemmige, at det ikke godt kan være noen tvil om tolkningen: Østfor Havsfjord hørte de böndene hjemme, som fulgte *Kjotvi* og *Haklangr*. Flåten seilte mot vest eller nord rundt Jæren til slaget.

Motstanderen til *Kjotvi* og *Haklangr* kalles *Lúfa* og *konungr enn kynstóri*, den ættstore konge. Vi må ha lov til

---

¹ Finnur Jónssons utgave av skaldediktningen B I s. 23 v. 7—11. Jfr min avhandling i Festskrift til Halvdan Koht s. 103 fg.

å gå ut fra at han er identisk med den *Haraldr*, som ifølge et annet kvad var *sonr Halfdanar, ungr ynglingr*.

Lúfa seiret i striden og for ham er versene diktet. Skalden sier at fiendene »fristet den fremdjerve, som lærte dem å flykte, *allvaldr austmanna, es býr at Ústeini*». Det påfallende er at her brukes nutidsform, i motsetning til selve slagskildringen, som overalt har fortid. Uttrykket forteller om Haralds verdighet og opholdssted på det tidspunkt da strofene blev sagt frem for ham. Derimot sier ordene ingen ting om at kongen var herre på Östlandet dengang kampen stod i Havsfjord. Heller ikke opplyser de noe om hvor han da hadde sin hovedgård.

For vurderingen av Haralds stilling og av selve slaget er dette et meget viktig punkt. Derfor er det all grunn til å feste sig ved at vi gang på gang möter eksempler på slik sprogbruk i fyrstekvadene. Hallfred Vandrådaskald kaller således Olav Trygvesson for *vinr Hørða og dróttinn Hørða* under skildringen av kongens krigstog før han kom til Norge. På samme måten blir Olav Haraldsson i Sigvats vikingviser betegnet som *dróttinn þrænda og hilmir Mæra*, hvor skalden forteller om hans ungdomstid i Vest-Europa. Arnor Tordsson omtaler Magnus den Gode som *vinr Hørða og dróttinn Jadarbyggva* i de strofer som handler om ferden fra Gardarrike, innen Magnus hadde fått kongenavn i Norge. Tjodolv Arnorsson sier om Harald Hardråde at *allvaldr Egða* hadde kamper i Middelhavet, og Stuv Tordsson lar *gramr Egða* kjempe ved Jordan. Det torde være innlysende at tiltaleformer som de vi her har gjengitt, viser til kongenes maktstilling efterat de hadde vunnet Norge. Disse kildesteder kaster ikke lys over politiske forhold ved den tid da de hendelser som omtales, fant sted. Et motsatt syn vilde være metodisk uholdbart. Og det vilde føre til resultater som strider mot sund sans.

Betegnelsen *allvaldr austmanna* synes tydelig å knytte *Lúfa* til Östlandet. Siden kvadet sikkerlig blev diktet og fremsagt i Rogaland, må *austmenn* bety folk östpå i Norge, östlendinger. Utvilsomt danner uttrykket en av forutsetnin-

gene for den opfatning som sagatradisjonen har av Haralds krigstog forut for slaget i Havsfjord. Her trodde eftertiden å finne et samtidig og derfor pålitelig vidnesbyrd om at kongen hadde gjort sig til herre over Öst-Norge innen han kjempet imot *Kjotvi* og *Haklangr*. Fordi versene gav så utvetydig beskjed om at fiendene seilte östfra til mötet med Harald, måtte han selv komme fra vest eller nord. Og det innebar igjen at *Lúfa* alt på forhånd rådde for både Vestlandet og Tröndelag i tillegg til Östlandet.

Vi har kunnet vise at en slik opfatning av uttrykket *allvaldr austmanna* er meget langt fra å være bindende. Tvert om har den sannsynligheten imot sig. Vår neste oppgave blir å analysere sagaenes fremstilling av Havsfjordslaget og kong Haralds erobringer för sammenstötet med *Kjotvi* og *Haklangr*. En slik gjennomgåelse vil bekrefte vår formodning: Beretningene i de sagnhistoriske kilder bygger på tolkning av versene om kampen. De er ikke grunnet på noen oprinnelig og selvstendig tradisjon.

Aller klarest trer kanskje dette forhold frem i kvadet Hättalykill. Det blev laget ved midten av 1100-årene, og er den eldste blandt de senere fortellinger om slaget, skilt fra samtidsversene med omtrent halvannet århundre. Her heter det at Harald i Havsfjord kjempet imot *burr Kjotva*, sönnen til *Kjotvi*, sikkerlig en betegnelse for *Haklangr*. Utover denne meddelelsen om slektskapet har Hättalykill ingen ting å opplyse. Ikke med ett ord blir det antydnet hvem Haralds motstandere var eller hvor de kom fra. At vi ikke hörer nærmere om kongen selv eller fölgene av seiren, må være betinget av den knappe form som Hättalykill bruker. Men nettop derved blir det så meget tydeligere hvorledes de samtidige strofer var helt bestemmende for forestillingen om kong Harald.

Det samme tör vi også slutte av Fagrskinna, den første saga som anförer skaldeversene. Gjengivelsen av dem blir innledet med disse ord: »En meget hård og stor strid hadde Harald i Havsfjord nord for Jæren mot to konger ovenfra

landet, *Kjotvi* og *Haklangr*. Mange mektige menn og stor hærmakt fulgte dem, slik skalden sier». Fagrskinna forutsetter at Harald før slaget var herre over Hålogaland, Trøndelag og Vestlandet til og med Sogn, men vet ikke hvilke områder kongen la under sig efter seiren, og sier ikke noe om at kampen i Havsfjord dannet avslutningen på hans erobringer. Sagaskriveren holder sig til det som han mener å kunne lese ut av skaldenes skildring. Mere vet han ikke.

Heller ikke Egilssaga og Heimskringla, som begge gir sig ut for å vite mere om slaget enn Fagrskinna, har noen kunnskap om hvem Haralds motstandere var. Visstnok er disse skrifter enige om å kalle den ene for *þórir haklangr*, men de bringer helt motsatte opplysninger om ham. Eigla betegner »Tore» som Agder-konge, men forteller ingen ting om *Kjotvi*. Ifølge Snorre var det imidlertid *Kjotvi* som styrte på Agder, mens *Haklangr* i Heimskringla som i Hátalykill blir gjort til hans sønn. Tilknytningen til Agder er likevel felles for de to sagaer. Det ligger nær å opfatte den på samme vis som meddelelsen i Fagrskinna om at *Kjotvi* og *Haklangr* var innlandskonger. I begge tilfelle har vi sikkert ene og alene å gjøre med lærde forklaringer av versene. Siden folkene efter nederlaget flyktet hjem over Jæren, måtte det være rimelig å knytte deres navngitte førere til nærmeste distrikt lenger øst eller til områdene innenfor.

Eigla kjenner ikke andre hövdinger for flåten enn *Kjotvi* og *Haklangr*. Men ved siden av deres følge fra Agder innfører sagaen *herr mikill* fra Hordaland og Rogaland, fra Viken og de indre bygder. Snorre går et skritt videre. Han nevner konger og stormenn i spissen for disse folk: hordekongen Eirik, rygekongen Sulke og broren Sote jarl, Roald Rygg og Hadd den Harde fra Telemark. Men slikt er bare sagn og konstruksjon, ikke historie. Brødrene fra Telemark var kjente sagnhelter, navnene »Sulke» og »Sote» må være dannet av fjellet Sulken ved Jæren og av bronsealdergraven Sothaugen ved Havsfjord. De samtidige kvad gir ikke rum for horder og ryger og deres konger blandt Haralds motstandere. Det

var ikke mere enn to »konger» han kjempet imot, *Kjotvi* og *Haklangr*. Deres flåte seilte ikke fra vest eller nord, men kom *austan* til Havs fjord, og hæren flyktet *of Jadar heim*. Beretningene i *Egilssaga* og *Heimskringla* står på dette avgjørende punkt i direkte og uforenelig motsetning til skalde-nes klare utsagn.

Det knappe oversiktsverket *Ágrip*, som ellers ikke har noe å fortelle om Haralds kamper, fremhever at slaget i Havs fjord var hans siste. Og i *Eigla* heter det: *Þá orrostu átti Haraldr konungr síðast innanlands, ok eptir þat fekk hann enga víðstöðu, ok eignadisk hann síðan land allt*. Helt tilsvarende opplyser Snorre: *Eptir orrostu þessa fekk Haraldr konungr enga móttöðu i Nóregi*. Det kan vanskelig være tvil om at de tre sagaer på denne måten søker å forklare hvorfor Haralds egen samtid så sterkt hadde lovprist seiren i Havs fjord. Men de trekker en langt mere vidtgående slutning enn *Fagrskinna*, hvor versene — som vi har sett — bare blir tatt som uttrykk for at striden var særlig hård. Også i dette tilfelle er det neppe annet enn resonnement vi står overfor. Uttalelsene kan ikke godt tillegges selvstendig kildeverdi. Det er ikke mulig i Havs fjord-versene å finne noe faktisk grunnlag for den opfatning som møter oss i *Ágrip*, *Egilssaga* og *Heimskringla*. Deres vurdering av slaget som det siste og avgjørende ledd i landets erobring, er bestemt av synet på Haralds tidligere kamper.

Eigla opplyser at Harald først gjorde sig til herre på *Östlandet* og i *Trøndelag*, men gir ingen enkeltheter. Anderledes er det med Snorre. Men den tilsvarende, utførlige skildring i *Heimskringla* støtter sig ikke på annet enn lokale sagn, kombinert og utbrodert av ham selv. Personnavnene i disse fortellinger hos Snorre gir vidnesbyrd om det. De er nemlig laget av stedsnavn: *Gudbrand* herse representerer *Gudbrandsdalen* og kong *Gandalv* landskapet *Alvheimar*, kong *Hake* falt i *Ilakadal* og kong *Gryting* fra *Orkedal* må være opkalt efter flere gårder i dalen¹.

¹ Jfr Halvdan Koht i norsk Hist. Tidsskr. 4. R. II s. 237 fg.

Det er for lengst erkjent at Snorres opfatning av forholdene i Trøndelag, med en småkonge i hvert av de åtte fylker, neppe har noen rot i virkeligheten¹. Fylkene var ikke oprinnelig kongeriker eller frittstående politiske faktorer av annet slag². Følgelig kan ikke opplysningen i Heimskringla om at Harald gjorde det av med alle de trønderske fylkeskongene i åtte kamper, skyldes noen historisk overlevring. Den står sikkerlig for Snorres egen regning.

I motsetning til Egilssaga innfører Heimskringla Håkon Grjotgardsson som Haralds allierte under erobringen av Trøndelag. Men heller ikke Fagrskinna kjenner til noen slik fellesoptreden. Ifølge denne saga vant Harald først herredømmet her etterat Håkon var død. Beretningene i de sagnhistoriske kilder er altså på dette punkt høist motstridende.

Fra Trøndelag lar Eigla kong Harald fortsette til Namdalen, hvor kongebrødrene Herlaug og Rollaug rådde i forening. En av dem vilde ikke opgi sin verdighet, hører vi, og lot sig levende begrave i en jordhaug han hadde reist. Broren gav heller avkall på kongenavnet og blev Haralds jarl. *Svá eignaðisk Haraldr konungr Naumdælafylki ok Hálogaland*. Snorre er her litt forsiktigere: han utelater Hálogaland og nøier sig med å tildele Harald Namdalen. Ellers er fremstillingen den samme i Heimskringla, om enn som vanlig mere utpenslet. Beretningen om Herlaug som gikk i haug, er et rent folkesagn. Det gjelder også fortellingen om Rollaug som veltet sig fra høisætet på kongshaugen ned i jarls sæte. Motivet er kjent fra andre land³. Men for vår vurdering er hovedsaken at det forutsetter en statsrettslig opfatning av forholdet mellom konge og jarl, som hører en langt senere tid til. Da tradisjonen fikk sin endelige utforming og sagaene blev skrevet, betegnet ordet »jarl»

¹ Gustav Storm, Snorre Sturlassöns Historieskrivning s. 116. Jfr min bok Trøndelag og rikssamlingen s. 5 fg.

² Gustav Indrebö, Fylke og fylkesnamn (Bergens Museums Årbok 1931, Hist.-antikv.rekke nr. 1) s. 35.

³ Jfr. Halvdan Koht i norsk Hist. Tidsskr. 4. R. VI s. 14 fg.

en hövding som stod under rikskongen, men slik var det ikke på 900-tallet¹. Denne kjensgjerning viser at hele avsnittet er uhistorisk, uten noen tilknytning til reelle hendelser.

Egilssaga beretter videre at Harald stevnet sydover til Möre, og ved seier over kong Huntjov vant han Nordmøre og Romsdal. Huntjov falt, men sønnen Sålve Klove reddet sig unda og egget nabokongene, Arnvid på Sunnmøre og Audbjörn i Firdafylke, til kamp mot Harald. Fiendene møttes ved Solskjel og Harald blev seierherre. Sunnmøre gav sig under ham, men Audbjörns bror Vemund tok makten i Firdafylke, som først blev Haralds efterat Vemund var brent inne. Snorre følger Eigla, men taler om to slag ved Solskjel og innfører i det første Romsdalskongen Nåkkve som Haralds motstander ved siden av Huntjov. At disse endringer utelukkende skyldes Snorre selv, og ikke grunner sig på noen selvstendig overlevering, mener jeg å ha godtgjort². Men heller ikke fremstillingen i Egilssaga kan gjøre krav på troverdighet. Den forutsetter nemlig at fylkene på Vestlandet er eldre enn rikssamlingen. Nyere undersøkelser har imidlertid vist at så slett ikke var tilfelle. Landskapet Möre blev tidligst i løpet av det 10. århundre, muligens først i det 11., delt i Nordmöröafylke, Raumsdölafylke og Sunnmöröafylke³. Både Eigla og Snorre ser her fortiden i lys av sin egen tids administrative inndeling. Også når det gjelder Vest-Norge gjør de sig skyldige i den misforståelse å opfatte fylkene som gamle kongeriker⁴. Fortellingen i de to sagaer kan således ikke bygge på annet enn sagn og spekulasjon. Forgjeves søker vi efter spor av noen historisk tradisjon.

Hvor forvirret og upålitelig det hele er, fremgår av at Fagrskinna forteller ting som direkte strider imot beretnin-

¹ Jfr. Edv. Bull i norsk Hist. Tidsskr. XXIX s. 73.

² Festskrift til H. Koht s. 105.

³ Gustav Indrebö, Um namnet Möre i eldre tid (Bergens Museums Årbok 1931, Hist.-antikv. rekke nr. 5) s. 15.

⁴ Jfr. Edv. Bull i Scandia III s. 104.

gen i Egilssaga. Mens Harald ifølge Fagrskinna arvet Sygnafylke og Fjaler efter sin far, og satte Atle på Gaular til jarl over disse områder, vet ikke Eigla om noen slik tilknytning hverken til Sogn eller til Atle. Her hører vi isteden at Fjaler kom under Harald da kongen i Firdafylke var tatt av dage, og at han senere gjestet i Sogn, som Egilssaga for øvrig ikke har minste kjennskap til. Således navngir ikke Eigla noen konge over Sogn (Sygnafylke), heller ikke over de to centrale Vestlandsfylkene Hordaland og Rogaland (Rygjafylke).

Egilssagas og Heimskringlas skildring av de kamper Harald skulde ha hatt forut for striden i Havsford, kan ikke stå for metodisk kildekritikk. Trekk for trekk har vi kunnet konstatere at fremstillingen av krigstogene gjennom Opplandsbygdene, Trøndelag og kystdistriktene hviler på et grunnlag som fullstendig svikter. Ikke på noe punkt har det vært mulig å finne opplysninger som vi kan feste tiltro til. Alle enkeltheter i beretningen må forkastes.

Hvorfor bringer Eigla og Snorre en slik upålitelig fortelling? Hvad er forutsetningen for at de sagnhistoriske kilder fra det 13. århundre lar Havsford-slaget danne avslutningen på Haralds kamper? Et svar er gitt i det foregående: uttrykket *allvaldr austmanna*. Hele forklaringen kan vi likevel ikke søke i disse ordene. Utvilsomt har også et annet moment spillet inn: Det gjaldt å skape forbindelse mellom seierherren i Havsford og Halvdan Svarte.

Forestillingen om at kong Harald var sønn av Halvdan Svarte lar sig rimeligvis følge tilbake til begynnelsen av det 12. århundre. Vi møter den i Nóregs Konungatal, som riktignok ikke er eldre enn fra slutten av 1180-årene. Men den fortegnelse kvadet gir over de første norske konger, stammer fra Sæmund Frode, som døde i 1133. Om Halvdan blir fortalt at han gikk gjennom isen og druknet, og at han blev hauglagt på Ringerike (*es hann i haug lagiðr á Hringariki*). Til de indre bygder på Östlandet knyttet altså Sæmund Halvdan Svarte. Det samme var tilfelle med Sæmunds

yngre samtidige, Are Frode. I sin Íslendingabók opplyser Are at Halvdan hørte til Ynglingenes  tt, og betegner hans norske stamfar som *Upplendinga conungr*. En helt tilsvarende, men mere utførlig beretning fins i Historia Norwegi e, som visst er skrevet i 1170-årene. Denne stamfaren, Halvdan Kvitbein, kom fra Svitjod og blev tatt til konge av oplendingene (*Norwagenses in montanis sibi regem constituerunt*). Og hans efterkommer, Halvdan Svarte, arvet Oplandsdistriktene efter sin far (*regnum post patrem item in montanis obtinuit*). Han druknet under isen i Randsfjorden. Her m ter vi på ny den tradisjon som Sæmund gjengav. I ennu konkretere form er den bevart i  grip, som antagelig blev skrevet i 1190-årene. Denne saga har ikke annet å fortelle om Halvdan Svarte enn at han druknet i en nautbr nn ved R ykenvik i Randsfjord og blev lagt i haug på Stein på Ringerike. Ord for ord blir meddelelsen gjentatt i Fagrskinna, som er omtrent en mannsalder yngre enn  grip. Men dessuten er noe nytt kommet til: Fagrskinna lar Halvdan også bli herre over Sogn.

V r drøftelse av kildematerialet viser at gjennom hele det 12.  rhundre var frode menn og sagaforfattere enige om å knytte Halvdan Svarte til det indre av landet. Ikke en eneste av dem forutsatte at han hadde noen forbindelse med andre områder. Forestillingen om at Halvdan rådde for et større rike, dukker f rste gang frem i en så sen kilde som Fagrskinna, i 1220- eller 1230-årene. Så meget mere påfallende er det derfor at sagaen ikke kjenner til at Halvdan Svarte hadde noe som helst med Vestfold   gjøre.

Det er først i Egilssaga, som må være noenlunde samtidig med Fagrskinna ¹, at Halvdan blir betraktet som Vestfold-konge. Ved siden av gjøres han til herre over Aust-

---

¹ I innledningen til sin utgave av Eigla har Sigur ur Nordal antatt at sagaen må være et verk av Snorre. Jeg må innrømme at jeg har liten tro på denne hypotese. V r gjennomgåelse av Egilssaga og Heimskringla har vist at forskjellen mellom de to fremstillinger er meget stor, hvor n r de enn tilsynelatende ligger hverandre. Snorres konstruktive evne m ter vi ikke i Eiglas beretning.

Agder og Ringerike. Men Halvdan nevnes bare rent i forbigående og på slik måte at det ikke er mulig å bestemme hvor langt Eigla mente at hans maktområde rakk.

I Heimskringla fikk opfatningen av Halvdan Svarte sin endelige utformning, henimot midten av det 13. århundre.

I likhet med Are Frode og Historia Norwegiæ lar Snorre kong Halvdan høre til Yngling-ætten. Men Are hadde oppfattet beretningen om Halvdans død og hauglegning som vidnesbyrd om at han var Oplendinge-konge. For å få en forbindelse i stand mellom Halvdan Svarte og Ynglingene, var Are — og etter ham Historia Norwegiæ — nødt til å knytte hele slekten til innlandsbygdene. Snorre bygger isteden direkte på Ynglingatal, og vet fra kvadet at ætten hadde sitt sæte i Vestfold. Følgelig slår Heimskringla fullstendig vrak på opplysningen hos Are Frode om hvor slekten hørte hjemme. Men derved kommer Snorre i ubehjelpelig motsetning til den oprinnelige overlevering om kong Halvdan, som var bevart i de eldre verker og som Are hadde tatt hensyn til. Riktignok gjør Snorre forsøk på å lage bro mellom den historiske tradisjon og sin egen tolkning. Han forteller at det bare var hodet til Halvdan Svarte som blev gravlagt på Stein på Ringerike, mens resten av liket deltes mellom Halvdans-hauger på Hedmark, Romerike og Vestfold. Det må uttrykkelig presiseres at dette er harmonisering mellom opfatninger som ikke lar sig forene. Derfor har heller ikke beretningen noen selvstendig kildeverdi.

Halvdan Svarte blir overhodet ikke nevnt i Ynglingatal, og Snorre har derfor den største vanskelighet med å plassere ham. Vi får høre at Halvdan vokste op på Agder og blev konge der efter morfaren. Senere delte han Vestfold med sin eldre halvbror, og fikk selv den østre eller nordlige del. For øvrig blir ikke Halvdans forhold til Vestfold omtalt i Heimskringla med et eneste ord. Altså kan Snorre ikke ha funnet noen muntlig beretning å støtte sig til. Isteden gir han en utførlig skildring av hvorledes Halvdan Svarte la under sig Hadeland og Hedmark, Ringerike og Romerike, Toten og Vingulmark. I fortellingen møter vi

blandt Halvdans motstandere kong Gandalf og sønnene Hysing og Helsing, brødre av den Hake som siden falt i Haka-dal. Heller ikke disse navn kan godt være »annet enn avstammingsnavn, dannet for å representere landskaper»¹. Snorre bygger her på lokalsagn som vi umulig kan ha tillit til. Andre og mere troverdige kilder fins det ikke noe spor etter i Heimskringlas fremstilling.

To ting vet vi om Halvdan Svarte: hvor han mistet livet og hvor han blev begravet. Disse faktiske trekk synes avgjort å knytte ham til Hadeland og Ringerike, til Oplandsbygdene. En konge blev gravlagt på sin hovedgård, i centret av sitt rike. Slik var det med Vestfold-ættens medlemmer, som Ynglingatal forteller om. Slik må vi også tro at det var med Halvdan. Hans gravplass tyder på at han ikke hørte blandt dem.

Vi ser da hvor overordentlig tvilsom forbindelsen er mellom innlandskongen på Stein ved Tyrifjorden og den slekt som residerte på storgårdene i Borre og Tjølling. Denne forbindelse står i åpenbar strid med de eldste og mest pålitelige beretninger.

Vår undersøkelse har videre gitt som resultat at forestillingen om en tilknytning mellom Halvdan Svarte, som druknet i Randsfjorden, og seierherren i Havsfjord-slaget neppe kan oprettholdes².

Men det betyr igjen at sagatradisjonens opfatning av Harald som konge på Vestfold må være feilaktig.

Denne konklusjon reiser et spørsmål for oss: Hvordan kunde det da gå til at et helt uriktig syn på Haralds avstamning formådde å trenge igjennem og bli enerådende? Forklaringen må være det uttrykket en samtidig skald brukte

---

¹ Halvdan Koht i norsk Hist. Tidsskr. 4. R. II s. 239.

² Mot dette kan ikke innvendes at Jorunn Skaldmői kaller en sønn av Harald for Halvdan Svarte. Skáldatal nevner henne ikke blandt Haralds skalder, og ingen annen kilde antyder at hun skulde være kongens samtidige. Vi må derfor gå ut fra at Jorunn levde senere, vi vet bare ikke når. Men hennes dikt må være laget på en tid da opfatningen av kong Harald som Halvdan Svartes sønn hadde festnet sig.

om kongen: *Haraldr sonr Halfdanar, ungr ynglingr*. Her hadde eftertiden tilsynelatende funnet beviset for at Harald hørte til Yngling-slekten, selv om Ynglingatal kjente hverken ham eller faren. Ættekvadet berettet isteden om en eldre Halvdan, som falt på Toten og blev begravet i Skiringssal. Navnet på Haralds far forekom altså i slekten, og det var gammel forbindelse mellom Vestfold og innlandsbygdene, hvor overleveringen hadde bevart minnet om Halvdan Svarte.

Om denne kombinasjon var bragt i stand för det 12. århundre, eller om det var Sæmund Frode selv som laget den, har vi ikke noe middel til å avgjøre. Sikkert er det imidlertid at det ennu gikk hundre år innen noen forsökte å skape sammenheng mellom tradisjonen om Halvdan og opfatningen av ham som Vestfold-konge. Først hos Snorre er den vanskelighet overvunnet, at Halvdan Svarte blev gravlagt på Ringerike, og ikke som den tidligere Halvdan, fört til Vestfold.

At Harald var *sonr Halfdanar*, forteller ingen ting om at Halvdan Svarte var faren. Halvdan-navnet var i slutten av det 9. århundre meget utbredt, brukt i flere forskjellige hövdingætter så vel i Danmark som Norge. Både »Halvdan» og »Harald» hørte blandt vikingtidens motenavn¹. Om »Harald» særlig forekommer i gårdnavn på Sör- og Östlandet², knytter det selvsagt ikke enhver bærer av navnet til disse landsdeler. På grunnlag av de to navnene kan i det hele tatt ingen slutning trekkes.

At Harald kalles *ungr ynglingr*, gjør ham ikke uten videre til medlem av kongeætten i Vestfold. Vi kan ikke se bort fra den mulighet at ordet *ynglingr* alt på Haralds tid hadde tapt sin oprinnelige betydning, og var gått over til å bli betegnelsen for hövding eller konge i almindelighet³. Formodningen ligger så meget nærmere, som denne utvik-

¹ Halvdan Koht, *Innhogg og utsyn* s. 63 fg.

² E. H. Lind, *Norsk-isländska dopnamn* sp. 485 fg. og *Supplementband* sp. 402 fg.

³ Dette mener Henrik Schück; jfr *svensk Hist. Tidskr.* 1895 s. 46 fg.

ling bevislig var foregått med det helt tilsvarende uttrykk *døglingr*. Det nyttes i *Ynglingatal* om en sagnkonge som hørte til *Ynglingen*es ætt, og dessuten i et vers om to konger som kjempet imot Harald. Men det er også en annen og kanskje sannsynligere mulighet. Ifølge tradisjonen i *Ynglingatal* stammet slekten i Vestfold fra de mektige og berømmelige *Yngling-konger* i Uppland, og skibshaugene i Vestfold synes å bekrefte det. De har tydeligvis sitt ophav i fyrstegravene ved Gamle Uppsala. Men tilsvarende båtgraver, som også peker mot Uppland, finner vi ved Karmsund, i nærheten av Avaldsnes¹, hvor Harald selv blev begravet, og hans ættegård vel må ha ligget. Derfor er det ikke utelukket at Haralds slekt, like fullt som Vestfold-kongene, kan ha gjort fordring på den fornemme avstamning. Samme pretensjon hadde visstnok også Hålöygjarlene, å dømme efter et vers av skalden Kormak, hvor Sigurd jarl kalles *allvaldr Yngva aldar*, landsstyrer av Yngves slekt². Hvordan det nu enn forholder sig, er hovedsaken at vi må regne med flere muligheter når det gjelder å tyde betegnelsen *yngrlingr*. Ordet kan derfor ikke tas som bevis for noe som helst.

De uttrykk som samtiden brukte om kong Harald, *allvaldr austmanna og sonr Halfdanar, ungr ynglingr*, syntes å peke i samme retning: mot Öst-Norge. For så vidt stemte de godt overens, ja formelig bekreftet hverandre. De to uttrykkene gir visstnok tilstrekkelig forklaring på den opfatning som möter oss i sagatradisjonen. Vi tør tro at den ene og alene bygger på en feiltolkning³.

Til de kvad som blev diktet for kong Harald föres vi

¹ Haakon Shetelig, *Osebergfundet* I s. 225 fg. I Storhaug på Gunnars-haug på Karmöy fantes en gull-armring som må være eldre enn 850. Jan Petersen, *Vikingetidens smykker* s. 150 fg., særlig s. 158.

² Muligens tilhører likevel dette uttrykk et kongekvad. Jfr. Finnur Jónsson, *Den oldnorske og oldisl. Litteraturs Historie* (2. utg.) I s. 529.

³ Hverken Dovre- eller Hadelands-sagnene kan tas som vidnesbyrd om Haralds tilknytning til Östlandet. De er helt uhistoriske og temmelig sene. Jfr. Moltke Moe, *Samlede skrifter* II s. 103 fg. Halvdan Koht s. 247 fg.

da tilbake, dem er det vi först og fremst har å holde oss til. Men ved siden av de fem strofer som direkte gir sig ut for å berette om slaget i Havsfjord, er også bevart enkelte som utvilsomt forteller om kampen, selv om vi ikke like frem kan godtgjøre det. Det gjelder et par vers hvor det heter at Harald seilte sydover (*nordan*) til möte med to konger (*twair döglingar*)¹. Her blir fremhevet at Harald bare var et barn (*barnungr*) da han ved den störste höitid, altså i julen², skjöt sine skuter i sjöen. I en annen strofe hörer vi at kongen alt som barn (*ungr*) foretrakk å kjempe i julen, istedenfor å sitte inne ved ilden i varme stuer. Tidsbestemmelsen kunde tyde på at det i begge tilfelle gjaldt samme slag, i Havsfjord. Når skaldene kommer tilbake til at Harald var et barn, må det vel være fordi han seiret over *Kjotvi* og *Haklangr* i meget unge år, tidligere enn det var vanlig selv blandt vikingtidens hövdinger.

Av disse samtidige opplysninger ligger det nær å slutte at Harald ikke var mere enn et barn dengang han förte sin flåte til Havsfjord. Uttrykksmåten synes så visst ikke å forutsette at kongen på det tidspunkt hadde mange kamper bak sig. Tvert imot må slaget ha vært hans förste.

Med dette stemmer at vi vet Harald særlig var knyttet til Rogaland. Havsfjord-versene er rettet til kongen *es býr at Útsteini*, et annet kvad sier at han *á Kormtu býr*, på Karmöy, Avaldsnes³. Siden Harald blev begravet i Rogaland, hörte sikkerlig han og hans slekt også hjemme der.

At Harald Halvdansson fra Avaldsnes overhodet kunde bli oppfattet som Vestfold-konge, skyldtes at ætten selv var utdödd. Det fantes ikke lenger noen som rettmessig gjorde krav på å stamme fra de fyrster Ynglingatal hadde besunget. Den siste av slekten vi kjenner var Ragnvald *heidum-hárr*, som ættekvadet blev diktet for. Tilnavnet betyr »full av he-

¹ Se Festskrift til H. Koht s. 105 fg.

² Ivar Lindquist, Norröna lovkväden I s. 41. Jfr. Magnus Olsen i *Maal og Minne* 1932 s. 143.

³ Magnus Olsen i *Maal og Minne* 1913 s. 71.

der»; han kalles *konungr* og *reidar stjóri*, skibsstyreren¹. Mere oplyser ikke Ynglingatal om Ragnvald. Og overleveringen har ikke noe som helst å fortelle om krigeren med det strålende stamtre, ætlingen efter de konger som er hauglagt i Norges mest praktfulle graver fra vikingtiden. Søker vi forklaringen på dette merkelige forhold, kan vi ikke undgå å feste oss ved at Ragnvald rimeligvis må ha vært en samtidig av kong Harald. Det er derfor fristende å anta at den enes seier har betydd nederlag og undergang for den andre. Og en slik formodning er så meget naturligere som vi har pålitelige vidnesbyrd om at Harald trengte frem øst for Vestfold. En av kongens skalder betegner ham nemlig som *andskoti Gauta*, gautenes fiende. Det innebærer at Harald var kommet til Viken med flåte og hærmakt. Det tyder også på en viss tilknytning til Øst-Norge at han ifølge et samtidig vers hadde en sønn på Hadeland, og at Ottar Svarte kalte innlandsbygdene for Olav Haraldssons slektsarv (*ættlønd*).

De hærskip som seilte *austan* til Havsfjord, var prydet med »gapende hoder og utskårne stevner», og mennene hadde »hvite skjold, vesterlandske spyd og velske sverd». Det viser at *Kjotvi* og *Haklangr* var mektige hövdinger. Men Agder, som Egilssaga og Heimskringla gjør til deres hjemsted, kan vanskelig ha vært sæte for slike stormenn. For kystlandskapene mellom Jæren og Vestfold var i vikingtiden blandt de fattigste og mest tilbakeliggende i hele Norge. Det ringe antall oldfunn fra Agder-fylkene står i påfallende motsetning til rikdommen innen nabolandsdistriktene både i vest og øst². At Haralds fiender flyktet *of Jadar heim*, synes å bety at de bodde lenger øst enn Jæren. I så fall ledes vi mot Vestfold som hjem for *Kjotvi* og *Haklangr* og deres vikinghær.

Det er et spørsmål om Ragnvald *heidum-hárr* kan være identisk med en av dem³. Det skulde gi rimelig forklaring

¹ A. W. Brøgger i Vestfoldminne I, s. 182.

² Haakon Shetelig, s. 235. Jan Petersen, s. 203. Jfr. min bok *Saga og oldfunn*, s. 113 fg.

³ Mot dette kan neppe innvendes at Ragnvald hadde tilnavnet *heidum-*

på at slaget i Havsfjord av Haralds egen krets blev oppfattet som den største og mest minneverdige hendelse i kongens liv. I et av de fem versene kalles Harald *konungr enn kynstóri*. Her blir tydelig sagt fra at seierherren ikke var noen opkomling. Hans ætt stod ikke tilbake for noen annens. Hvis motstanderen virkelig var Ragnvald, måtte det være særlig maktpåliggende å fremheve det. Også når det gjelder omtalen av Haralds nærmeste etterfølgere, skimter vi muligens en tendens til å gjøre ham og hans slekt legitim. Egil betegner Eirik Blodöks som *burr ynglings*, sønn av Ynglingen. Öivind Finnsson sier at Håkon Adalsteinsfostre og Eirikssønnene tilhørte *Yngva ætt*. Men disse uttrykk blev senere misforstått. De gjorde det lettere for eftertiden å tildele kong Harald et stamtre som ikke var hans ¹.

Noe mere enn en hypotese kan det likevel aldri bli at Ragnvald fra Vestfold skulde ha kjempet imot Harald i Havsfjord. Sikkert er det bare at han forsvinner plutselig og aldeles. Arvinger efter Ragnvald hörer vi heller ikke om.

II.

I Háleygjatal blir oplyst at Håkon Grjotgardsson falt i kamp á *Fjølum*, i *Stafaness vágr*, nu Stångfjord i Fjaler herred. Kvadet viser at denne hövding hörte til Hålöyg-jarlenes ætt. Og det fremgår av meddelelser vi visstnok kan ha tillit til, selv om det bare er i senere kilder de fins, at Håkon var herre over et kystrike som strakte sig like fra Lofoten til Nordmøre ².

---

hárr. Det er ikke noe fast og folkelig tilnavn, men en hederstitel av samme art som *enn auðlagði* om *Kjotvi*.

¹ At den ætt som Ynglingatal beretter om, ikke er Haralds, har tidligere vært hevdet av Henrik Schüek i svensk Hist. Tidskr. 1895, s. 39 fg. Men Halvdan Koht mener, Innhogg og utsyn, s. 54 note, skaldenes betegnelser godtgjør at tradisjonen er riktig.

² Halvdan Koht i norsk Hist. Tidsskr. 4. R. VI, s. 1 fg.

Skalden sier ingen ting om hvem det var Håkon kjempet imot i dette slaget. Men Fagrskinna og Heimskringla vet til gjengjeld beskjed. De er samstemmige om at motstanderen var Atle jarl på Gaular. Likevel bringer de helt ulike beretninger om forutsetningene for kampen. Fagrskinna forteller at Harald sendte en del av hirden for å ta veitsle i Sogn hos Atle. Men kongens folk fór så ille frem at jarlen drev dem bort. Mennene drog tilbake til Harald, som opholdt sig hos Håkon på Lade. Kongen blev meget vred da han hørte om Atles fremferd, og lot Håkon isteden få Sygnafylke til len. Derfor møttes de to jarler i kamp. Hos Snorre heter det at Håkon mottok Firdafylke av kong Harald, men på egen hånd fordret jarlen at Atle også skulde overlate ham Sogn. Da den andre ikke var villig til det, samlet de hær mot hverandre. Sagaene er enige om at Atle jarl også falt i slaget. Han døde på Atløy like i nærheten, *þar sem síðan hæitir Atløy*. Her får vi forklaring på hvorfor Atle på Gaular blev knyttet til kampen. Det hele er sikkert ikke annet enn en kombinasjon ut fra navnet på det sted hvor striden blev utkjempet. Riktignok er det sannsynlig at første ledd i *Atley* må være mansnavnet *Atli*¹. Men i det 13. århundre hadde overleveringen for lengst glemt hvem han var. Landnámabók nevner blandt utvandrerne til Island en sønn av *Atli ór Atleyju af Fjølum*, altså en annen Atle med tilknytning til Atløy. Vi må derfor rimeligvis slå vrak på fortellingene om at det var Atle på Gaular som seiret over Håkon i sjøslaget ved Fjaler.

At Håkon Grjotgardsson hadde en kamp i Stångfjord, kan vanskelig bli tolket på mere enn én måte: Håløyjarlen søkte å utvide sitt herredømme sydover. Vi må opfatte hans krigstog som en naturlig fortsettelse av ættens tidligere erobringer. I sammenheng med dem er det ferden bør sees. Men ved Fjaler, like nord for munningen av Sognefjorden, møtte den mektige hövding en motstander som var endnu sterkere. Utfallet av striden betydde at det blev satt en

---

¹ A. Kjær i Norske Gaardnavne XII, s. 252 fg.

stopper for videre utvikling av jarleriket. Og ikke nok med det. Slekten mistet nu sin gamle maktstilling i kystegnene. Etter Håkons død rådde jarlene ikke lenger på Hålogaland og Vestlandet. Isteden kom disse områder under Harald. Derfor ligger det nær å tro at han og ingen annen var Håkons overmann. Likevel må vi her nøie oss med gjetning. Hovedsaken er at Haralds ekspansjon gikk i motsatt retning av Håkons.

Et skaldevers kaller kongens skuter for *Nidar vargar*. Uttrykket innebærer visst slett ikke at flåten var bygget ved Nidelven, Nea. Like fullt som *vargr unda*, »sårenes ulv», er betegnelse for sverd eller öks, og *vara vargr*, »löftets ulv», er en ed-bryter, en meneds-mann, tør vi anta at »Neas ulver» må være de skib som overfaller eller angriper Nea. På denne vis får vi opplyst at Harald førte sin flåte nordover fra Rogaland til Trøndelag. Han foretok et angrep som overleveringen ikke kjente noe til. Den regnet med at det var over land, og ikke fra sjøsiden, at Harald nådde bygdene omkring Trondheimsfjorden.

Tradisjonen vil ha det til at Harald og Håkon var venner og vel forlikte. Men presise holdepunkter for en slik opfatning er ikke bevart i noen av de sagnhistoriske kilder. Og forholdet mellom dem blir fremstillet på temmelig forskjellig måte i Fagrskinna og Heimskringla, som vi før har nevnt. Ellers har sagaene ingen ting å berette, bortsett fra de innbyrdes avvikende og upålitelige redegjørelser for forhistorien til slaget ved Fjaler. Vi blir derfor nødt til å se bort fra alt det som i 13. århundre blev fortalt om forbindelsen mellom Harald og Håkon. Det hele bunner i begreper om forholdet mellom »konge» og »jarl», som stammer fra en senere tid ¹.

¹ Kormak kaller Håkon for *sannreynir Haralds*, og det tolker Finnur Jónsson, *Lex. poet. sp.* 482, som »Haralds venn». Ordrett må uttrykket oversettes: »den som i sannhet var Haralds prøver», og det synes langt snarere å bety fiende enn venn.

At en sønn av Harald het Håkon, tar Snorre som vidnesbyrd om vennskap mellom de to ætter. Men det er slett ikke bindende, for Håkon-nav-

Samme tendens preger sagaenes skildring av tilknytningen mellem kong Harald og Ragnvald Möre-jarl: den ene er herren, den andre hans håndgangne mann, som har kongen å takke for sin maktstilling. Eigla, Orkneyingasaga og Heimskringla forteller at Harald gjorde Ragnvald til jarl over begge Mörer og Romsdal efterat fylkeskongene der var falt. Til vurdering av opplysningen torde det være tilstrekkelig å minne om det resultat som vi ovenfor er kommet til angående beretningene om Haralds kamper forut for slaget i Havsford. Men dernest vet Orkneyingasaga og Snorre at kongen også overlot til Ragnvald Orknöiene og Hjaltland da Harald hadde lagt dem under sig på sin Vesterhavsferd. Det skjedde, hører vi, som en slags erstatning fordi en sønn av jarlen var död i kongens tjeneste. Opfatningen strider imidlertid mot det syn som Historia Norwegiæ har. Og siden dette skrift visstnok er halvt hundre år eldre enn de andre, gjør det krav på større tillit. Her blir ikke med ett ord hentydet til noen kongelig forlening. Tvert om heter det at i kong Haralds dager seilte vikinger av Ragnvalds ætt over Nordsjøen og tok Orknöiene i besiddelse. I motsetning til kildene fra det 13. århundre sier skalden Ottar Svarte at Olav Haraldsson var den første av kongene i Norge som bragte Vesterhavsöiene under sitt herredømme. Dette utsagn stemmer på beste måte med beretningen i Historia Norwegiæ ¹.

I et kvad som blev knyttet til Orknöi-jarlen Torv-Einar, og som ikke godt kan skyldes noen annen enn ham, forteller skalden: *dugir oss fœdur hefna*; og han legger til: *rekit hefk Rognvalds dauða at fjördungi mínum*, mens hverken *Hrólfr* eller *Hrollaugr* eller *Þórir* foretar sig noe. Einars hevn, som fant sted i *Eyjum*, var at han drepte *Háfæta*; han betegnes som *þengils sunr ungr* og *ungr sonr allvalds*.

net var ikke så sjeldent. En landnåmsmann bar navnet, og vi möter det på runestener både i Danmark og Sverige.

¹ Samme opfatning hos Halvdan Koht, *Innhogg og utsyn*, s. 49 fg., Haakon Shetelig, *Det norske folks liv og historie I*, s. 349 og *Vikingeminner i Vest-Europa*, s. 15 fg.

Ved å felle *Háfæta*, sier Einar, *hefk skard i skildi Haralds hoggvit*.

Meningen med disse samtidige og konkrete opplysninger synes å være temmelig klar. Faren, Ragnvald, var blitt drept. Einar hevner drapet, men de tre brødrene hans gjør ingen ting. Hevnen går ut over *Háfæta*, som var kong Haralds sønn. Men det er tydelig at hevneren først og fremst ønsket å ramme Harald selv. Av den grunn uttaler Einar at det hadde lykkes ham å hugge et skår i kongens skjold, og han fremhever at drapet på *Háfæta* bare var en fjerdedel av hevnen over Ragnvald. At det var denne kongesønnen som blev fellet, skyldtes at *Háfæta* hadde angrepet Orknöiene.

Hvem var den Ragnvald som Harald hadde latt drepe? Einar kaller den ene broren sin for *þórir jarl á Mæri*. Samme verdighet er det rimelig å anta at faren også har hatt. Men ved siden av råde slekten for Orknöiene. At Ragnvalds sønn Einar, forfatteren av kvadet, var herre der, synes å fremgå av versene. Og i den dråpaen som skalden Arnor Tordsson ved midten av det 11. århundre diktet for Orknöi-jarlen Torfinn, blir jarlen lovprist som *nidr Rognvalds, kind Rognvalds ens gamla og ættbætir allriks Torf-Einars*. Slike uttrykk vidner om at Ragnvald og Einar må ha vært Torfinns berømmeligste forfedre. Men da ligger det også nær å tro at det var disse høvdingene som hadde æren av den mest minneverdige hendelse i ættens historie, foreningen av Möre og Orknöiene. Meddelelsen i *Historia Norwegiæ* skulde for så vidt være korrekt.

Ifølge overleveringen var Ragnvald jarl en av de stormenn som stod kong Harald nærmest. I det uhistoriske vandresagnet om hårklippingen¹, som utgjør et hovedmotiv

¹ Jfr Moltke Moe II, s. 134 fg. og Sten Konow i *Maal og Minne* 1913, s. 1 fg. Siden Hårfagre-navnet har sitt ophav i sagn og ikke i virkeligheten, burde det utgå av kritisk historieskrivning. Mere enn ett tilnavn hadde ingen, og *Lúfa* var Haralds. At Jorunn Skaldmøi kaller ham Hårfagre, bekrefter bare det som vi har pekt på i en tidligere note: hun var ikke Haralds samtidige.

i beretningen om Harald, spiller Möre-jarlen den ledende rolle. Derfor hadde sagaene vanskelig for å opfatte Harald som Ragnvalds drapsmann. Isteden gav de kongens maktlystne sønner skylden for jarlens död. Men Torv-Einars strofer viser at en slik fremstilling strider mot virkeligheten. Versene tyder ikke på at det var vennskap mellom Harald og Ragnvald. Tvert imot må de ha stått i åpenlys motsetning til hverandre.

Av Einars kvad fremgår at Tore Ragnvaldsson arvet herredømmet over Möre. Mere hörer vi ikke i noen kilde hverken om Tore eller hans efterkommere. Möreslekten forsvinner i Norge omtrent ved samme tid som Vestfold-ætten. Også i dette tilfelle må den enes undergang ha vært betinget av seier for den andre. Tore kan neppe ha overtatt Möre med samtykke av Harald. Han som hadde gjort det av med faren, ryddet sikkerlig også sønnen av veien. Men Orknöiene formådde Harald ikke å vinne. Sønnen *Háfœta*, som sendtes dit ut efter Ragnvalds död, rimeligvis for å erobre dem for Harald, blev drept.

III.

Ved innledningen til historisk tid i Norge, omkring år 900, möter vi fire store maktgrupper i landet: ættene fra Vestfold, Rogaland, Möre og Hålogaland. Vestfold-kongene hadde noen generasjoner tilbake søkt å trenge frem til innlandsbygdene, men det mislyktes. Slekten på Avaldsnes kjenner vi ikke för Harald. Möre-ætten la under sig öiene i Vesterhavet ved den tid da vi förste gang hörer om den. Hålöyg-jarlenes ekspansjon sydover fra Hinnöy-traktene har muligens begynt allerede forut for vikingtiden¹. Til gjengjeld fortsatte den helt inn i det 10. århundre, da et medlem av ætten nådde like til Sogn.

I alle kystlandskaper i Norge, i syd som i vest og nord,

---

¹ Jfr. Gutorm Gjessing i Hålöygminne XI, s. 99 fg.

kan vi iaktta den samme tendens i utviklingen. Overalt blev gamle grenser sprengt. De selvstendige statsdannelser fra folkevandringstiden gikk op i større enheter. Men disse nye riker fikk selv en kortvarig tilværelse. Harald Halvdansson fra Avaldsnes seiret visstnok over Vestfold-slektens siste ætling som over Mörejarlenes i Norge og over Hålöygjarlen Håkon Grjotgardsson. Efter Haralds tid hörer vi ikke om andre riker enn hans eget, og det kom i löpet av det 10. århundre til å omfatte hele Norge. Selv blev han i et samtidig vers kalt for *dróttinn nordmanna*.

Vi er ute av stand til å avgjøre hvorfor det nettop var slekten i Rogaland som gikk seirende ut av striden mellom de store kystriker. Heller ikke har vi midler til å bedømme hvad fölgene egentlig var av Havsfjord-slaget, av krigstogene til Viken og Trøndelag og drapet på Möre-jarlen. Vi vet i virkeligheten ikke noe om hvorledes Harald trakk konsekvensen av sine seire, hvor meget av rikssamlingen som blev gjennomfört under ham. Selv om eftertiden nok har overdrevet den nyskapende rolle som Harald hadde spilt, synes det å være sikkert at en inngripende forandring skjedde med ham. Haralds efterkommere gjorde krav på å stå i en særstilling innen den norske stormannsklasse. De hevdet å ha enerett til kongeverdigheten i Norge. Haralds-ætten blev gjennom flere generasjoner bæreren av det nasjonale kongedömmet.

Som et eget rike, som et politisk begrep kan Norge umulig ha eksistert för Haralds tid. Men eldre enn ham er selve forestillingen om at Norge utgjorde et land for sig selv, en enhet som skilte sig ut fra nabolandene. At så er tilfelle, lar sig bevise ut fra samtidige kilder. Klarest beskjed gir de opplysninger som Hålöygen Ottar gav til kong Ælfréd i 880- eller 890-årene. Her blir fortalt at Ottar bodde nordligst av alle nordmenn (*ealra Nordmanna nordmest*). Han sa at nordmennenes land (*Nordmanna land*) er meget langt og smalt. Det fylke het Hålogaland (*sio scir hatte Halgoland*), hvor han hörte hjemme. En viktig havn i den sydlige del av landet (*on sudewardum þæm lande*) var Ski-

ringssal. Da Ottar seilte dit, hadde han hele veien Norge (*Nordweg*) om babord. Og i öst lå Svealand, i syd Danmark¹. Temmelig opplysende er også uttrykksmåten i et vers, diktet for Harald. Det melder at kongen »vraket holmrygske og hordske möier, hver av de hedmarske og hålöygske, da han tok den danske konen». Av denne strofe fremgår at det var noe påfallende og usedvanlig som skjedd dengang Harald hentet sig dronning fra Danmark. Hun var en fremmed, en utlending, i motsetning til kvinnene både vesten-, östen- og nordenfjells.

Hvor gammel den norske enhetsfølelsen var, er det visstnok ikke mulig å ha noen sikker mening om. Men vi tør tro at når folket i Norge følte sig som ett, lenge för det eksisterte noen form for politisk forbindelse mellem nordmennene, skyldtes det samferdselen. Riktignok var handelen i vikingtiden ikke stor, dersom en legger moderne mål på den. Hovedsaken er imidlertid at sverd og smykker fra eldre og yngre jernalder vidner om et norsk kulturfelleskap, som ikke bare omfattet kystegnene fra Vestfold til Hålogaland, men også strakte sig til innlandsdistriktene². Langs leden og gjennom dalførene gikk handelsveiene. Selve det økonomiske liv, og ikke en enkelt mann eller slekt, skapte Norge og knyttet nordmennene sammen³.

¹ King Alfred's Anglo-Saxon version of the compendious history of the world by Orosius, ed. Joseph Bosworth, London 1854, s. 19 fg.

² Se min fremstilling i norsk Hist. Tidsskr. XXIX, s. 1—17. Jeg søkte der bl. a. å vise at storparten av de norske sverdtyper fra yngre jernalder må være av frankisk opprinnelse. Mot dette syn tok Gutorm Gjessing kraftig til gjenmæle, s. st. s. 241—259. Han mente å kunne ta bort hele grunnlaget under mitt resonnement. Videre bebudet Gjessing et senere oppgjør med mine synsmåter hvor det gjaldt eldre jernalder og særlig Vendeltiden. I boken Studier i norsk merovingertid (fra 1934) har han likevel latt dette spørsmål ligge. Og Gjessing har muntlig meddelt mig at han ikke lenger holder fast ved sine innvendinger mot min opfatning av vikingtidens sverd.

³ Et motsatt syn har Halvdan Koht, Norsk vilje s. 3: »Det var Harald Hårfagre som skapte Noreg . . . Noreg var ikkje økonomisk sambunde. Det var so lite med handel og samferdel i dei dagane, so det kunde ingen ting ha å segje for det indre samliv».

Det var sikkerlig ikke først og fremst som følge av noen økning i handelens omfang og betydning, når større riker vokste frem i Norge i løpet av det 9. århundre. Årsaken må snarere ha vært den ophopning av rikdom på enkeltmenns hender, som vikingtogene gav anledning til. Hvor veldige disse rikdommer kunde være, har vi nylig fått midler til å bedømme. I begynnelsen av det 14. århundre, da statsinntektene i Norge nådde sitt høieste, utgjorde de i normale år et beløp som ikke engang svarte til femteparten av den sum Olav Trygvesson og hans feller mottok av engelskmennene i 991, og ikke stort over tiendedelen av det som Olav og Svein Tjugeskjegg fikk tre år senere¹. Selv om de summer som blev betalt i 990-årene utvilsomt var større enn utbyttet av vanlige vikingtog, gir likevel slike tall en forestilling om den maktøkning som krigsferdene til Vest-Europa må ha betydd for den norske høvdingklasse. Stormennene blev i stand til å holde en hær som var langt sterkere enn deres jordegods betinget. På denne bakgrunn er det vel helst vi bør se statsdannelsene omkring Vestfold, Rogaland, Møre og Hålogaland, og rikssamlingen under Harald og hans etterfølgere.

Kong Harald var selv en viking, som søkte vinning på den andre siden av Nordsjøen. Ifølge et skaldevers hadde han kamp mot *herra Skota*. I første halvdel av det 10. århundre var »skotter» betegnelse på folket i Irland, mens Skottland dengang het Alban². Og Irland var nettopp det rike og lokkende mål for norske vikinger. Blandt dem må vi også regne Norges konge³. Men i det 12. og 13. århundre, da sagatradisjonen blev utformet, hadde »skotter»

---

¹ Asgaut Steinnes, Gamal skatteskipnad i Noreg I, s. 169 og II, s. 207 fg.

² William F. Skene, Celtic Scotland, A history of ancient Alban, Edinburgh 1876, s. 1 fg.

³ Egil kaller Eirik Blodöks for *fárbjódr Skota* (skottenes fiende) og Glum Geireson forteller at Eirik kjempet *á Skottlandi*. Men efter midten av århundret innfører skaldene også »irer» og »Irland». Det er tilfelle i Gut-torm Sindres dråpa om Hákon Adalsteinsfostre, i Glums kvad om Harald Gråfeld og hos Kormak.

fått en annen betydning. Og for Snorre var det naturlig å tolke strofen ut fra de geografiske begreper i hans egen tid. Han lot kongen gjøre et krigstog til Skottland. Selve hensikten med ferden var, hører vi i Heimskringla, å bekjempe vikinger, å verne landefreden i Norge ¹.

I dette tilfelle, som da det gjaldt forholdet til jarleættene på Hålogaland og Möre, har sagaene omskapt Harald og hans kamper, oppfattet ham — i lys av tilstandene i de følgende århundrer — som den store og målbevisste riksgrunnlegger. For moderne historieforskning er oppgaven å søke tilbake til de samtidige kilder, å se Harald og rikssamlingen under ham i sammenheng med den utvikling som gikk forut. Vi har i det foregående gjort forsøk på å løse denne oppgave. Noe mere enn et forsøk er det ikke. Sikre resultater kan vi her ikke nå til, så fattig og uensartet som kildematerialet er ².

---

¹ En noenlunde tilsvarende omformning av kjensgjerningene fant sted i opfatningen av Fitjar-slaget, hvor Håkon Adalsteinsfostre falt. Skaldevers fra Olav Haraldssons tid, som gav presise opplysninger om at Håkon tok flukten, blev i overleveringen skjøvet til side til fordel for en høist uklar uttalelse i Håkonarmål, som blev tydet i motsatt retning. Jfr. min fremstilling i norsk Hist. Tidsskr. XXVIII, s. 525 fg. Mot dette syn polemiserer Haakon Shetelig, Det norske folks liv og historie I, s. 240. Han hevder at Håkonarmål med rene ord bekrefter Håkons seier. Et slikt samtidig vidnesbyrd må være ubetinget avgjørende, mener Shetelig. For mig står saken slik: Dersom Håkonarmål, et av de mest centrale og velkjente kvad innen norrøn skaldediktning, virkelig hadde gitt den opplysning Shetelig forutsetter, vilde det være helt utenkelig at en senere skald kunde ha gjort en motsatt opfatning gjeldende. Derfor kan hans innvending ikke være bindende.

² Den fremstilling som i det foregående er gitt, står på en rekke punkter i direkte strid³ med synsmåter jeg før har hevdet. Når jeg har tatt spørsmålene op til ny drøftelse, skyldes det i første rekke den kritikk av metoden i mine tidligere arbeider, som er reist av Halvdan Koht i norsk Hist. Tidsskr. XXVIII, s. 425 fg. og av Edv. Bull, s. st. XXIX, s. 65 fg.

Johan Schreiner.